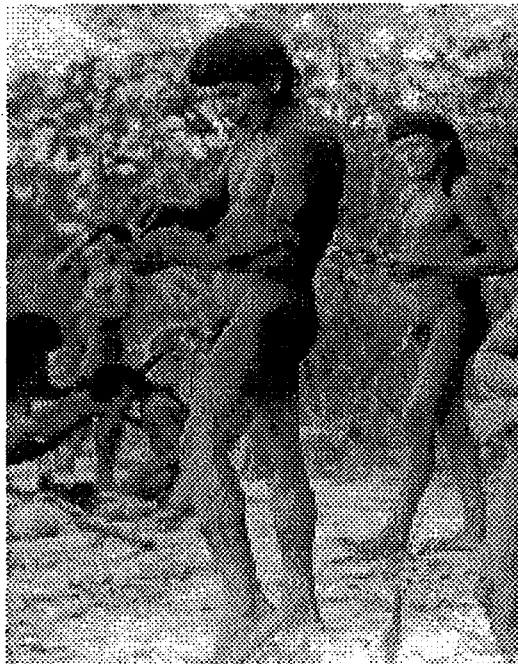

Amazonas indianer förr, nu och i framtiden

Rapport i skogshistoria
Per Eriksson (99/03)

Inledning

Det här arbetet handlar om Indianernas historia i den brasilianska delen av Amazonas före och efter de vits upptäckt av Amerika. Var kom Sydamerikas ursprungliga befolkning ifrån, hur levde de och har de en framtid i det moderna Brasilien? Vilken inverkan hade de vita upptäckarna på indianerna och vilken effekt har deras närvaro än i dag på de olika stammarna?

Indiansk förhistoria

Amerikas indianer härstammar ursprungligen från asiatiska folkslag, som för flera tusen år sedan vandrade in över Behringsund. Detta skedde mellan två istider och på den tiden fanns i sundet en landbrygga mellan Asien och Amerika. De invandrande människorna var jägare och samlare och de spred sig sedan snabbt över den amerikanska kontinenten. De som bosatte sig i områden där det fanns näringsrika jordar lärde sig så småningom att bruka marken. Människorna som bosatte sig i Amazonas fortsatte att vara jägare och samlare på grund av den magra och svårodlade marken i regnskogen (Alvarsson, 1984). Det var fyra större indiangupper som nådde den brasilianska delen av Amazonas. Där de spred sig till olika områden, vilket ledde till en hög diversitet vad det gäller spridningen, språk och folkslag. I vissa områden talade alla stammar samma språk och de härstammade även från samma folk. Dessa ytor kunde motsvara storleken av vissa europeiska länder, medan det i andra delar av Amazonas var en salig blandning med olika små stammar, där varje stam hade olika språk samt även olika riter och regler vad det gäller bröllop, pubertet, död, spirituell tro samt medicin (Hemming, 1995).

Några gemensamma likheter kan man dock finna bland de olika indiangupperna i Amazonas. Det finns inga djur som kan tämjäs, så de är alla tvungna att livnära sig på jakt och fiske. Därför kunde de aldrig bilda stora samhällen och rika indiankulturer som till exempel inkaindianerna i Peru, där de hade tillgång till stärkelserik vegetarisk föda som majs och potatis samt protein i form av mjölk från lamor och kött från grisar. Indianerna i Amazonas levde och i vissa områden lever de fortfarande i smågrupper med en hövding med en ringa makt. Vad det gäller reglerna så verkar de alltid ha varit konservativa och sällan ändrats under flera generationer. I regel bestäms från dag till dag vad som ska göras på möten mellan stammens äldsta medlemmar. Varje familjeenhet är även självförsörjande vad det gäller mat, små konsthantverk och om något arbete ska göras för samhället som att tillverka hyddor och röja skog sker det på frivillig basis. Det verkar som om slaveri aldrig har förekommit. De har heller aldrig satt något värde i materiella ting. Därför finns det ingen som är fattigare eller rikare än de andra i stammen. Indianerna i Amazonas har aldrig använt sig av uppfinningar som skrift, hjulet eller metallföremål. Dessa uppfinningar anses i Europa och Asien vara grundpelare för civiliserade folk. Att inte indianerna hade nått lika långt som sina upptäckare i dessa hänseenden kan ha berott på att skriftens betydelse minskar om man som indianerna har muntliga traditioner att berätta sagor om gamla släktingar och händelser vid lägerelden. En uppfinning som hjulet hade av naturliga skäl haft en mycket ringa betydelse för livet i regnskogen. Det är först nu de senaste årtiondena som vägar och fordon med hjul börjat att tränga sig in i Amazonas. Däremot har de stål och metallföremål som nådde indianerna för första gången med europeiska upptäcktsresande tagits emot med öppna armar (Hemming, 1995).

De stammar som lever på det magra fastlandet i norra Amazonas måste tillbringa mycket tid till att samla nötter, frukter och bär. Detta på grund av att det vissa årstider råder brist på en

del fruktsorter. Trots att invånarantalet i byarna ofta är litet kan inte alla få tillräckligt med föda genom jakten och samlandet. Därför nyttjar alla stammarna ett slags svedjebruk, där man först faller de stora träden som drar med sig de små i fallet. Därefter bränner de stammarna och kvistarna strax före regntiden börjar, sedan är marken klar för plantering. Trädrötter får vara kvar eftersom de skyddar jorden mot solljus och regn. Grödor som brukar odlas är söt maniok och bitter maniok. Efter tre år måste man överge de små åkrarna eftersom näringen i marken då tagit slut, sedan tar det bara några år så är gläntan täckt med ny skog. När all mark i närheten av byarna har nyttjats flyttar man till ett nytt område. I södra Amazonas där jordarna är ännu fattigare på näring tvingas människorna ut på vandringar under torrperioden och får leva uteslutet på vad de kan fånga och samla in. För att hålla nere befolkningsantalet använder fastlandsfolken ofta olika abortmetoder och preventivmedel. Andra sätt som de använder för att minska befolkningstrycket är att starta krig med sina grannar. Därför har fastlandsfolken alltid varit väldigt krigiska och även kommit på olika raffinerade sätt att förödmjuka andra stammar för att på så sätt starta krig. Förödmjukelsen kan vara att man på olika ställen i skogen sätter upp förkrypta skallar av stupade medlemmar från andra stammar (Edward, 1982).

Flodfolken som bor i byar runt Amazonfloden bor i en näringsrikare miljö och kan kosta på sig att vara flera invånare i byarna. Varje år svämmar floden över och slamansamlingen gödslar den omgivande marken. Detta medför även att folket under den perioden måste flytta till högre liggande områden, men de kan komma tillbaka till samma fält och bruka samma åkrar när vattnet sjunkit tillbaka. Jordarna kommer alltid att vara flera gånger näringsrikare än de bästa fastlandsjordarna. Översvämningen för dock med sig att jordbrukssäsongen blir kort och att stammarna måste hålla ett tigt schema vad det gäller plantering och skörd. Förutom jordbruk så har fastlandstammarna jakt som en födokälla (Edward, 1982).

Den portugisiska kungen ger indianerna medborgerliga rättigheter

När spanjorerna som första européer år 1542 utforskade Amazonfloden var stränderna tätbefolkade av välmående stammar. Sedan tillföll området Portugal som först på 1620-talet började göra permanenta nybyggarbosättningar efter floden. Endast några hundra bosättare visade sig ha förödande effekt på de övriga invånarna antal. Både missionärer och bosättare var i stort behov av arbetskraft på sina farmer. Därför organiserade man expeditioner för att locka och tvinga med sig stammar från det inre av Amazonas till de portugisiska städerna vid kusten. Dessa förflyttningar ledde till att indianernas antal sjönk från att ha varit ca 9 miljoner när de första européerna anlände på 1500-talet (Taylor, 1998) till 1,5 miljoner år 1750 (Hemming, 1995). Innan indianerna fick kontakt med de vita var de anmärkningsvärt fria från sjukdomar. Numera finns inga stammar på Amazonas flodslätt som lever exakt som sin förfäder, beroende på alla nya influenser de fått av upptäcktsresande som färdats efter floden. (Edward, 1982)

Nedgången i antal indianer ledde till stor brist på arbetskraft. Därför började man importera slavar ifrån Västafrika. Svarta slavar klarade mentalt bättre av att vara förslavade och de var även motståndskraftigare mot de sjukdomar som indianerna helt saknade skydd mot. En annan fördel med afrikanerna var att det var svårare för dem att fly ut i Amazonas djungler. En intressant aspekt är att ingen verkar ha tyckte att det skulle ha varit något fel i att man förslavade ett folk för att kunna ge ett annat friheten. Det berodde på att man tyckte att eftersom afrikanerna var mörkare än de kopparfärgade indianerna så var de enligt den tidens tanke gångar underlägsna som ras (Hemming, 1995).

Därför tillkom även en ny lag den 6 juni 1755 som kallades the Law of liberty och enligt den skulle indianerna få samma rättigheter som de övriga fria medborgarna Portugal. I lagen stod det även att indianska slavar skulle frigges och att Amazonas indianer skulle få ett eget politiskt parlament. Den portugisiska kungen sa att de skulle få bestämma över sin egna egendomar precis som de gör i skogen. Lagen sa även att de skulle få jobba vart de ville i landet och att deras land inte skulle få tas ifrån dem samt att blandäktenskap mellan vita och indianer skulle uppmuntras. Dagen efter att the Law of Liberty hade skrivits tillkom även en del i lagen som fråntog missionärerna kontrollen över indianbyarna som de hade kontrollerat i över två decennier. Nu skulle indianerna själva få sköta handeln med nybyggarna och på så sätt lockas in i civilisationen. Före den nya lagen trädde i kraft hade Jesuiterna haft kontroll över indianerna tack vara sin starka ställning i den portugisiska domstolen. De hade dock inte haft någon större lycka med sig, genom att de spred sjukdomar eller så vägrade indianerna att ändra på sin tro och sitt samhälle. Det fanns några få lyckade fall där man med framgång övertalat indianerna att konvertera till den nya tron och börja jobba på deras boskapsrancher och åkrar. Detta resulterade i att dessa jesuiterna blev allt mer välbärgade medan de fattiga nybyggarna, vilka led stor brist på arbetskraft blev allt mer avundsjuka. Resultatet blev att de redan befintliga jesuitfientliga strömningarna fick ökad drivkraft (Hemmings, 1995).

Lagen tillkom för att till lika stor del slå mot jesuiterna som för att hjälpa indianerna. Det fanns även en annan viktig anledning till att Portugals kung stiftade lagen the Law of Liberty. Under ett möte med Spanien, den andra stora kolonialmakten i området hade man delat upp Sydamerika mellan de båda länderna och lilla Portugal tiildelades ett område som var större än hela Europa. Han förstod att det skulle vara omöjligt för ett så litet land att kolonisera ett så stort område. Därför tänkte han göra som romarna hade gjort i Europa, där de hade gett de barbariska stammarna i de koloniserade länderna samma rättigheter som det egna landets invånare. Detta för att göra dem lojalare mot sin kolonialmakt, därför skulle även blandäktenskap mellan indianer och vita uppmuntras, för att påskynda processen. Slutligen var det bara den första delen av lagen som genomfördes, alltså den delen där missionärerna skulle mista kontrollen över indianstammarna, detta skedde i februari år 1757. Därefter var en övergångsperiod på sex år tills dess att indianerna skulle få bli fria medborgare. De fick dock aldrig uppleva den dagen. Den brasilianske guvernören sa i en skrivelse att han inte kunde genomdriva lagarna eftersom han hade haft kontakt med indianerna och bott i deras byar i två år och att han därför inte kunde ge dessa naiva människor kontroll över alla byarna i staten. I stället fick stammarna vita chefer som de blev tvungna att svara inför (Hemming, 1995).

Islutet på 1800-talet uppstod en gigantisk gummirusch och de höga priserna på gummi skapade mäktiga gummibaroner. Dessa var så rika att de till och med skickade sin tvätt till Europa eftersom att de tyckte att flodvattnet var för brunt. Flera av dem hade även privata arméer som reste runt efter floderna i Amazonas och tog slavar bland indianerna. Dessa hölls sedan fångna och tvingades jobba och producera latex. Ofta hölls hustru och barn fångna som gisslan och avrättades om mannen misskötte sig (Alvarsson, 1984).

Nutid

Dagens indianer skiljer sig mycket från de som de första kolonialisterna träffade på. Ett exempel på det är att alla indianstammar idag är medvetna om att det finns en modern värld och påverkas direkt eller indirekt av den. Detta gäller även de som försöker att värja sig mot den, genom att försöka undvika att ta kontakt med det moderna samhället (Alvarsson, 1984). Det kan bli svårt när handelsmän dyker upp på de mest otillgängliga ställen för att byta till sig jordbruks- och hantverksprodukter mot västerländska föremål. Andra situationer kan vara när

myndighet och missionärer startar skolor och för in nya kunskaper och värderingar i samhället och turister tränger allt djupare in i djungeln på sin jakt efter de "ursprungliga indianerna". De flesta indianerna klarar dock av att införliva de nya i sin gamla kultur utan att förlora allt för mycket av sin identitet. Det stora hotet mot indiankulturen är i stället när dess förutsättningar ändras från grunden. Detta händer när de mister delar av sina jaktområden vilket i sin tur ökar trycket på de återstående områdena där följderna kan bli bytesbrist och i det långa loppet svält för indianerna. Ett annat hot är inkorporeringen i penningekonomin. Det sker ofta gradvis genom att man ökar produktionen av till exempel blåsrör, bananer eller någon annan gröda för att man ska kunna sälja dem till köpmän och få pengar till machetes och kastruller. Produktionen av dessa brukar till en början vara liten och bara ta några få timmar per vecka i anspråk och ha en ringa påverkan på kulturen och på den sociala organisationen. Ofta eskalerar det efter en tid och man börjar producera speciella grödor för att handla med, vilket medför ny odlingsteknik och nytt bearbetningsätt av råvaror, samt även krav på distribution mm. Dessa grödor tar sedan över den större delen av den odlingsbara marken och när indianerna inte längre kan vara självförsörjande, blir de beroende av den nationella ekonomin. Detta leder i sin tur till en snabb förändring av den sociala organisationen. Även befolkningsförflyttningar och bofasthetsvång brukar för nomadiserande stammar bli ödesdigra. När de blir bofasta mister de sin kultur och eftersom att de som regel saknar utbildning slutar de ofta som tiggare och prostituerade i närbelägna städer. Även andra indianer kommer att förakta och ser ned på dem (Alvarsson, 1984).

Indianerna avspeglar också den otroliga diversiteten i regnskogen. Dagens indianer består av 215 olika etniska grupper som talar 170 olika språk. De lever i 526 territorier i flera olika länder vars yta är 190 miljoner hektar, 188 miljoner ha av den ytan finns innanför Brasiliens gränser. Det kan även finnas mer än femtio grupper djupt inne i regnskogen som ännu inte har haft kontakt med civilisationen (Taylor, 1998).

Framtidsutsikter

För befolkningen i regnskogen ter sig inte framtiden allt för ljus. Ta bara det faktum att regnskogen en gång i tiden täckte 14 procent av jordens yta och idag bara täcker ca 6 procent. Görs inget för att minska avskogningstakten kommer regnskogen att vara slut inom 40 år. Detta medför även att vi förlorar 137 växt-insekter och djurarter per dag eller 50 000 per år. Detta är extra viktigt i Amazonas eftersom att 54 procent av den kvarvarande regnskogen i världen finns där. Trots all uppmärksamhet förlusten av de tropiska skogarna fått i medierna, ökade avskogningstakten i Amazonas med 34 procent från 1992 till 1996. Det ser inte heller hoppfullt ut för indianerna i Amazonas med tanke på att deras antal för fem århundraden

sedan uppskattades till 10 miljoner och att deras befolkningsantal idag är nere i knappt 200 000 tusen (Taylor, 1998). Även denna utveckling har fortsatt i modern tid. Bara i Brasilien har europeiska kolonialister utrotat 90 indianstammar under 1900-talet (Taylor, 1998).

Med dessa indianstammar försvann även århundraden av samlad kunskap om till exempel medicinalväxter. Mycket kunskap kommer även att försvinna genom att de flesta av dagens medicinmen är över 70 år och nyrekryteringen är liten på grund av förändringen av de sociala strukturerna. Varje gång en medicinman dör och inte har förmedlat sina kunskaper vidare till nästa generation går tusenårig kunskap förlorad för stammen och mänskligheten (Taylor, 1998). Numera samarbetar bioprospekterare med indianernas shamaner och medicinmen för att hitta nya substanser som är verksamma mot sjukdomar. Att läkemedelsföretag är intresserade av regnskogen är kanske inte så konstigt, när det skrevs i en artikel publicerad i *Economic Botany* att det åtminstone finns 328 nya mediciner i regnskogen som väntar på att upptäckas. Det innebär ett beräknat värde på 3-4 miljarder dollar för ett privat läkemedelsbolag och att värdet för samhället i stort uppskattas till 147 miljarder dollar (Taylor, 1998).

Varför avverkas skogen?

I Brasilien avverkas miljontals ton regnskog för att man ska kunna framställa träkol till stålverken. När ett japanskt företag skulle anlägga en pappersmassafabrik och ett kraftverk brände man 2187,5 kvadratkilometer regnskog och ersatte den med träd som fungerar bättre till produktion av pappersmassa. Kraftverket konsumerar i sin tur 2000 ton per dag av de omgivande träden i regnskogen för att kunna framställa 55 megawatt och för den egna driften. I anslutning till projektet har man även byggt 1094 kilometer väg genom regnskogen, vilket medför att småbrukare kan tränga djupare in i regnskogen. Detta är bara ett exempel, det finns även andra pappersmasseindustrier i Amazonas. Aracruz's är världens största massafabrik och producerar en miljon ton pappersmassa per år. Även där används träd som kommer ifrån den omgivande regnskogen. Pappersmassan exporteras i sin tur till USA, Europa och Japan. En ännu större bov i dramat är gruvindustrin. I Brasilien finns en av världens rikaste järnfyndigheter samt även stora guld- och ädelstensfyndigheter. Det finns även stora olje- och gasreserver inne i Amazonas regnskog. Vid själva anläggningen av gruvorna förbrukas en hel del skog, men det är föroreningarna från industrierna när de är i bruk som står för den största markförstörelsen. Kvicksilver är ett sådant ämne som ofta läcker ut i omgivningen. På grund av den rikliga nederbörden, som skapar många bäckar och floder, kan det spridas lång väg och förgifta stora områden och i sin tur människorna och djuren som lever där.

Den största delen av regnskogen som har försvunnit har fått ge plats för boskapskötsel. För att föda en ox i Amazonas krävs två hektar land vilket egentligen inte går ihop ekonomiskt. För att som man säger utveckla den delen av landet får affärsmän som bränner stora områden regnskog i Brasilien rikligt med bidrag av regeringen (Taylor, 1998). Den enda så kallade utveckling som det medför är att Brasilien kan sälja billigt kött till i-länderna. När ett företag som samägs av en av Brasiliens rikaste familjer och The british barkleys bank skulle röja mark för en ranch förstördes nästan 500 000 ha orörd regnskog och boskapsranchen har än så länge aldrig gått med vinst. Den brasilianska statens rikliga utvecklingsbidrag har lett till att det idag finns 29 miljoner ha bestående av jättelika boskapsrancher i den brasilianska delen av Amazonas (Taylor, 1998).

Det som nu pågår nu i Amazonas kan liknas med den exploatering som redan har skett av vildmarken i Europa och USA. Oftast ser man bara på skogen som en ekonomisk resurs som man kan skörda för att främja utvecklingen av de regionerna. Detta visar även ett uttalande från den Brasilianska regeringen där man säger: "Att så länge som hela Brasilien inte är koloniserat av riktiga brasilianare, alltså inte av indianer, kan vi på allvar säga att vi äger det." Det är inte alltför olikt scenariot i Nordamerika där man gick ut till hela världen och sa att det fanns mark till landlösa för att öka kolonisationen på bekostnad av indianerna som redan fanns där (Taylor, 1998).

Röjning och uppodling för självhushåll har i årtionden varit den största enskilda faktorn vid skogsförlust i Amazonas. Av tradition tillfaller marken den som röjer och odlar upp den. Regeringen kör även driver med slogans som till exempel: "män utan mark, mark utan män" för att förmå fattiga jordlösa att flytta till Amazonas. Detta sker även fast det är mindre än tio procent av Amazonas marker som är lämpliga för jordbruk. Den största delen av marken kan liknas med "våta öknar" och all näring är förbrukad efter bara tre skördar, vilket leder till att jordbrukarna röjer nya områden allt djupare in i skogen (Taylor, 1998).

Ett stort problem om man ska kunna vända trenden i Amazonas är att de omgivande länderna är så fattiga. Brasilien som är rikast av dem använder 40 procent av sina inkomster till att betala av sina lån och BNP per capita är mindre än 2000 dollar. Detta försvårar för dem att på ett uthålligt och miljövänligt sätt utvinna de olika rikedomar som finns i Amazonas, då detta kräver dyr modern teknik (Taylor, 1998).

Alternativ

Nya rön visar att det egentligen är betydligt lönsammare att skörda förnybara resurser som till exempel medicinalväxter, frukt och nötter. Detta skulle inbringa till landägaren 2400 dollar per ha och år. Som det ser ut idag tjänar man 60 dollar per ha för att bränna skogen och anlägga boskapsrancher. Avverkningen av timmer ger 400 dollar per ha (Taylor, 1998).

Litteratur

Alvarsson, J. (1984). Får drömmen leva. Libris, Örebro.

Edward, S. (1982). Djungelboken. s 154. P A Norstedt och Söners förlag, Stockholm

Hemming, J. (1995). Amazon Frontier. s 3-18. Papermac a division of Pan Macmillan Publishers Limited and Basingstoke.

Taylor, L. (1998). Herbal Secrets of the rainforest. Prima Publishing, Rocking, Ca.
<http://www.rain-tree.com/facts.htm>

Bilder

<http://www.realtime.net/~raintree/gallery/indian.htm>